

Белкін Леонід Михайлович,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, адвокат індивідуальної практики, 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 26, кв. 32 тел.: (067) 624-21-31, e-mail: belkinleonid@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8672-8147>

Юринець Юлія Леонідівна,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права, Національний авіаційний університет, м. Київ, проспект Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03680, тел.: (044) 406-79-01, e-mail: iurynetsjulia@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>

Сопілко Ірина Миколаївна,

доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Національний авіаційний університет, м. Київ, проспект Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03680, тел.: (044) 406-79-01, e-mail: sopilko_i@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9594-9280>

Белкін Марк Леонідович,

кандидат юридичних наук, старший адвокат, адвокатське об'єднання «Моріс Груп», м. Київ, вулиця Московська, 8-Б, м. Київ, 01010, тел.: (097) 742 26 75, e-mail: advokat@etalon.co.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0805-9923>

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Анотація. В статті досліджені проблеми відповідальності в сучасній Україні за колабораційну діяльність. Зазначається, що сьогодні ці проблеми набувають особливої значущості в Україні, враховуючи триваючу досі окупацію частини її суверенних територій, що відбулася з початком російської агресії, поєднаної з використанням гібридних методів ведення війни. Наголошується, що прийняття законів про колабораційну діяльність тривалий час не вирішувалося, і тільки широкомасштабне збройне вторгнення Російської Федерації в Україну, у ході якої (війни) велика ставка зроблена на схилення громадян України до колабораційної змови із загарбником, сприяла прискореному прийняттю вказаних законів. Відповідальність за колабораційну діяльність запроваджена законами України від 03.03.2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» та від 14.04.2022 року № 2198 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність...». Встановлено, що закони запровадили у Кримінальний кодекс України 8 видів колабораційної діяльності. Наголошується на особливій суспільній небезпеці діяльності в публічній сфері, оскільки це умисна діяльність, вчинювана з метою зашкодити національній безпеці України. Крім кримінальної відповідальності, Верховна Рада України, шляхом прийняття закону України від 03.03.2022 року № 2107-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здій-

снювали колабораційну діяльність», запровадила обмеження на здійснення певних видів діяльності для осіб, які мають судимість за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 КК України, що не погашена або не знята в установленому законом порядку.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, добровільне заняття посади, пропаганда у закладах освіти, передача матеріальних ресурсів, окупаційна адміністрація, підтримка держави-агресора

Belkin Leonid Mikhailovich,

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Lawyer of Individual Practice, 04209, Kyiv, st. Heroes of the Dnieper, 26, apt. 32 tel.: (067) 624-21-31, e-mail: belkinleonid@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8672-8147>

Iurynets Juliya Leonidivna,

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law, National Aviation University, Kyiv, 1 Lyubomyr Husar Avenue, Kyiv, 03680, tel.: (044) 406-79-01, e-mail: iurynetsjulia@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>

Sopilko Iryna Mykolayivna,

Doctor of Law, Professor, Dean of the Faculty of Law, National Aviation University, Kyiv, 1 Lyubomyr Husar Avenue, Kyiv, 03680, tel. : (044) 406-79-01, e-mail: sopilko_i @ ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9594-9280>

Belkin Mark Leonidovych,

Candidate of Law, Senior Lawyer, Moris Group Law Firm, Kyiv, 8-B Moskovska Street, Kyiv, 01010, tel. : (097) 742 26 75, e-mail: advokat@etalon.co.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0805-9923>

PROBLEMS OF RESPONSIBILITY IN MODERN UKRAINE FOR COLLABORATIVE ACTIVITIES

Abstract. The article examines the problems of responsibility in modern Ukraine for collaborative activities. It is noted that today these problems are of particular importance in Ukraine, given the ongoing occupation of part of its sovereign territories, which occurred with the beginning of Russian aggression, combined with the use of hybrid methods of warfare. It is noted that the adoption of laws on collaboration has not been decided for a long time, and only a large-scale armed invasion of Ukraine, during which (war) a large bet was made to persuade Ukrainian citizens to collude with the aggressor, accelerated the adoption of these laws. Responsibility for collaborative activities was introduced by the laws of Ukraine of 03.03.2022 № 2108-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Establishment of Criminal Liability for Collaborative Activities» and of 14.04.2022 № 2198 «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure codes of Ukraine on improving the responsibility for collaboration...». It is established that the laws introduced 8 types of collaboration activities into the Criminal Code of Ukraine. Emphasis is placed on the special public danger of activities in the public sphere, as these are intentional activities committed to harm the national security of Ukraine. In addition to criminal liability, the Verkhovna Rada of Ukraine, by adopting the Law of Ukraine of

03.03.2022 № 2107-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Ensuring the Liability of Persons Carrying Out Collaborative Activities», introduced restrictions on certain activities for persons, who have a criminal record for committing a criminal offense against the foundations of national security of Ukraine, provided for in Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, which is not repaid or removed in the manner prescribed by law.

Key words: collaborationism, collaboration activities, voluntary holding office, propaganda in educational institutions, transfer of material resources, occupation administration, support of the aggressor state

Постановка проблеми. У новітній історії України склалася ситуація, коли значна частина громадян була вимушена залишитись проживати в анексованому Російською Федерацією Криму та в окремих районах Донецької та Луганської областей, які тимчасово не контролюються Україною. Аналіз повідомлень в засобах масової інформації, розповідей очевидців, матеріалів судового розгляду кримінальних проваджень та інших джерел свідчить про неоднакове сприйняття ними окупаційної влади [1, с. 236]. Водночас явище колабораціонізму, досить ретельно розглянуте у працях учених-істориків, у юридичній науці дотепер залишається недостатньо вивченим [2, с. 116]. Разом із тим, 03.03.2022 року Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла Закони України щодо відповідальності за колабораційну діяльність: № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – ЗУ № 2108-IX) та № 2107-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» (далі – ЗУ № 2107-IX). Набрання чинності обома законами відбулось 15.03.2022 року. В подальшому ВРУ прийняла ЗУ № 2198 від

14.04.2022 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» (далі – ЗУ № 2198). Набрання чинності цим законом відбулось 23.04.2022 року. Таким чином, проблематика відповідальності в сучасній Україні за колабораційну діяльність стала практично значущою. Отже, поставлена проблема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначено вище, в українській науковій літературі явище колабораціонізму цікавило переважно в історичному аспекті щодо подій Другої світової війни [3-5 та ін.]. Натомість сьогодні питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі юридичної відповідальності колаборантів тощо набувають особливої значущості в Україні, враховуючи триваючу досі окупацію частини її суверенних територій, що відбулася з початком російської агресії, поєднаної з використанням гібридних методів ведення війни [2, с. 116]. На думку українського правника Г. Друзенка, грань між колабораціонізмом та державною зрадою дуже тонка... Напевно, саме тому, що термін «колабораціо-

нізм» такий розмитий, його дуже рідко використовують у юридичних актах» [6]. Очевидно, із цим пов'язана досить складна «доля» в Україні законів про відповідальність за колабораційну діяльність, перші спроби прийняти які розпочалися з 2017 року. І тільки широкомасштабне збройне вторгнення Російської Федерації в Україну, у ході якої (війни) велика ставка зроблена на схилення громадян України до колабораційної змови із загарбником, сприяла прискореному прийняттю вказаних законів. У статті [7, с. 198-204] здійснено кримінально-правовий аналіз (у форматі науково-практичного коментаря) складів правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», що набрала чинності 15.03.2022 року. Разом із тим, після виходу у світ цієї статті законотворча діяльність ВРУ у цій сфері була продовжена. Крім того, з'явилися певні практичні напрацювання у цій сфері.

Мета роботи – дослідження особливостей відповідальності в сучасній Україні за колабораційну діяльність.

Окремі питання цієї проблематики розглянуті співавтором у статті [8].

Виклад основного матеріалу. Універсальне визначення «колабораціонізму» надається в Американському словнику англійської мови: а person who collaborates with an enemy¹ (людина, яка співпрацює з ворогом). Україномовний сектор Вікіпедії надає таке визначення колабораціонізму у широкому сенсі: співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадян-

нином якої є колаборант. У роки Другої світової війни колабораціонізм був явищем розповсюдженим і мав місце практично в кожній окупованій країні².

Прийнятий в Україні ЗУ № 2108-IX доповнює Кримінальний кодекс (далі – КК) України новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» Розділу 1 «Злочини проти основ національної безпеки України». Закон криміналізує 7 видів діянь, які законодавчо визнані як «колабораційна діяльність». Для кожного з цих діянь визначений різний ступінь суспільної небезпеки і відповідно покарання різної жорсткості: від «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років» до довічного позбавлення волі [8]. В подальшому ВРУ прийняла ЗУ № 2198 від 14.04.2022 року, яким (законом) КК України доповнений новою статтею 111-2 «Пособництво державі-агресору» того ж Розділу 1. Види визначеної колабораційної діяльності та встановлені покарання за їх здійснення наведені у таблиці (по ст. 111-1 – у порядку збільшення їх суспільної небезпеки і відповідно тяжкості покарання).

Наведені відомості свідчать про те, що найбільш суспільно небезпечними визнані діяння, передбачені частинами 5-7 прийнятої статті 111-1, а саме: добровільне зайняття (як внаслідок призначення, так і внаслідок обрання) громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території (ча-

¹ <https://www.dictionary.com/browse/collaborationist?qs=2446>

² <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>

стина 5), а також добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Сил оборони України (частина 6), а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів

на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (частина 5). За такі дії передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років (частина 5) або на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років (частина 7). Близькою за тяжкістю покарання визнане кримінальне правопорушення за прийнятою новою статтею 111-2 КК України (позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років).

Таблиця

Склад злочину	Передбачуване покарання
Стаття 111-1 КК України	
1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років
2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої
3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти	виправні роботи на строк до двох років або арешт на строк до шести місяців, або позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років
4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або	штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до

<p>провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора</p>	<p>п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна</p>
<p>5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території</p>	<p>позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої</p>
<p>6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах</p> <p>Примітка: державна зрада карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої, а вчинена в умовах воєнного стану – на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна.</p>	<p>позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої</p>
<p>7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України</p>	<p>позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.</p>
Стаття 111-2 КК України	
<p>Умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою</p>	<p>позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк</p>

завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора	від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої
---	---

Звертає на себе увагу, що норми ч. 5 та ч. 7 ст. 111-1 КК України у якості складу кримінального правопорушення передбачають саме добровільні дії. З одного боку, це надає можливості не притягати до відповідальності осіб, які були примушені здійснювати відповідні дії шляхом погроз, але, з іншого боку, є велика небезпека уникнення відповідальності, прикриваючись тим, що дії зроблені під примусом. Разом із тим, є законна можливість уникнути відповідальності тим особам, які, дійсно, були примусово мобілізовані на територіях так званих «ДНР» та «ЛНР», якщо тільки ці особи не встигли вбити українських воїнів. Тож цим мобілізованим воякам «ДНР» та «ЛНР» слід поквартитися зі здачею у полон.

Наприклад, 22.03.2022 року Міністр оборони України звернувся до мешканців окупованого Донбасу, де, зокрема, закликав: «Намагайтеся будь-яким способом ухилитися від насильницької мобілізації. Це збереже вам життя. Якщо вас все одно забрали до російських військ, *намагайтеся якнайшвидше перейти на бік української армії*. Усі, хто вже здав зброю – у безпеці. Ми розберемося з усіма формальностями. Головне – уникнути непоправного та зберегти життя». «Якщо ви вчинили злодіяння, але хочете врятуватися – біжіть. Або здайтеся. Тільки дуже швидко. Каяття буде враховано. Якщо ви здастесь з технікою або допоможете

полонити російського офіцера, можете розраховувати на пом'якшення покарання. І це буде справедливий суд, а не судилище...», – наголосив Міністр [9].

Слід зазначити, що тяжким злочинном визнана організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією та в їх інтересах (ч. 6 ст. 111-1 КК України). Відповідно до примітки 2 до цієї статті КК України, у частині шостій цієї статті під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. При цьому тут не йдеться про «добровільність», оскільки дії, перелічені у ч. 6 ст. 111-1 КК України, можна здійснювати тільки добровільно. Строк покарання у цьому випадку – від десяти до дванадцяти років позбавлення волі, якщо тільки у діяннях винної особи не будуть встановлені ознаки державної зради. Згідно ч. 1 ст. 111 КК України, державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведен-

ні підривної діяльності проти України. Як зазначено у таблиці, державна зрада карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої, а вчинена в умовах воєнного стану – на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна. При цьому, як також зазначено вище, «грань між колабораціонізмом та державною зрадою дуже тонка» [6]. Не виключено, що у майбутньому обвинувачені чи їх адвокати будуть прагнути перекваліфікувати відповідні діяння у державній зраді як колабораціонізм за ч. 6 ст. 111-1 КК України, щоб уникнути загрози довічного ув'язнення.

Разом із тим слід зазначити, що новоприйнята стаття 111-1 КК України передбачає особливо кваліфікуючу ознаку за частиною 8 цієї статті, а саме: вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або **довічним** позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої. Відповідно до примітки 4 до цієї статті КК України, тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [8].

Слід також зазначити, що як і у частині 5 новоприйнятої статті 111-1 КК України, кримінально карані є добровільне зайняття громадянином України посади, **не пов'язаної** з виконанням організаційно-розпорядчих

або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (частина 2), але такий злочин не вважається тяжким і карається «лише» позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. При цьому про підходи до розмежування осіб, що здійснюють організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, та не здійснюють такі функції, надано у відповідних роз'ясненнях Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво».

Варто також зазначити, що частина 2 і частина 5 статті 111-1 КК України передбачають зайняття відповідних посад саме «у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території», тобто органах влади, створених окупаційною владою. Продовження роботи в органах влади, легітимно створених у порядку, передбаченому законодавством України, не може розглядатися як колабораційна діяльність.

Так, Заступниця міністра юстиції України Валерія Коломієць наголошує, що «колаборант – це той, хто співпрацює або очолює органи якоїсь новоствореної квазіреспубліки. Якщо ж людина навіть в окупації просто **продовжує належно виконувати свої обов'язки, покладені на неї державою Україна**, – тут про колабораціонізм не йдеться» [10].

Протилежним прикладом можна назвати так зване делегування повно-

важень міського голови захопленого російськими окупаційними військами міста Херсона, згідно з наказом обласного військового коменданта Росії, Кобцу Олександрю, який у свою чергу підпорядковується новому голові Херсонської обласної адміністрації Володимиру Сальдо. Цих посадових осіб законно призначений українською владою голова Херсонської ОВА Геннадій Лагута визначив як колаборантів [11], оскільки призначення відбулося не у відповідності із законодавством України.

Запроваджена стаття 111-1 КК України відмежовує у якості колабораційної діяльності у сфері освіти (частина 3). Безумовно кримінально караною є діяльність громадян України, спрямована на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Варто припустити, що мова тут не йде про рядових вчителів, але про різноманітних чиновників від освіти, які розробляють і запроваджують антиукраїнські програми навчання, методичні рекомендації, проводять навчання вчителів та їх атестацію. Можливо, буде вважатися кримінально караною антиукраїнська так звана позакласна робота, спрямована на виховання учнів у дусі «вірності» агресору. Разом із тим, викладання згідно з програмою, особливо природних предметів, не буде вважатися колабораційною діяльністю.

З цього приводу згадана вище Валерія Коломієць вважає, що «якщо вчитель в окупації продовжує навчати дітей за українською освітньою програмою, він не вважатиметься колабораціоністом». «Водночас понесуть покарання педагоги, які умисно пропагують російські наративи у закладах освіти, підтримують тимчасову окупа-

цію та навчають дітей за російською програмою» [10].

При цьому частина 3 статті 111-1 КК України не зазначає такої ознаки кримінального правопорушення, як виключно добровільність. Тобто, кримінально караними можуть бути ці діяння і при здійсненні їх під примусом. **Валерія Коломієць** вважає, що «освітяни самі несуть відповідальність за свої дії, і, якщо вони почнуть вести пропаганду в закладах освіти, розповідати, що, мовляв, жодної окупації немає, то, звісно, порушать закон. Що значить «підневільні»? ... в окупації ти можеш звільнитися зі школи, якщо тебе примушують викладати за російською програмою».

Разом із тим, Донецька обласна прокуратура проінформувала, що заочно повідомлено про підозру директора Волноваського опорного закладу загальної середньої освіти I – III ступенів у здійсненні пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також у вчиненні дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України). Досудовим розслідуванням встановлено, що у квітні 2022 року директор зрадила Україні та добровільно погодилась співпрацювати з окупаційною владою РФ і представниками так званої «ДНР»,

¹ https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3464564-valeria-kolomiec-zastupnicaministra-usticii-ukraini.html?fbclid=IwAR25UorpuYXDtRcoHXF_hKjdn5pHqYx-niVmvG-0XfjvAvVm5hzQ80aVCiM

які тимчасово захопили м. Волноваху. Перебуваючи на посаді директора навчального закладу, підозрювана пропагує збройну агресію РФ проти України та в процесі навчання українських дітей активно впроваджує стандарти освіти держави-окупанта¹.

Запроваджена стаття 111-1 КК України кримінально караним визначає публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (частина 1). Відповідно до примітки 1 до цієї статті КК України, у частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. При цьому так звана «свобода слова» до таких закликів та висловлювань не застосовується.

Важливо проаналізувати часові рамки застосування прийнятих ЗУ № 2108-IX та ЗУ № 2198.

З одного боку, слід наголосити, що, як зазначено вище, ці закони набрали чинності відповідно з 15.03.2022 року

¹ <https://www.facebook.com/100064700647939/posts/359420119558007>; <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/26/248415/>

та з 23.04.2022 року. Тобто, кваліфікувати за статтями 111-1 та 111-2 КК України можна тільки діяння, які вчинені після відповідних дат.

Разом із тим, слід мати на увазі, що відповідно до українського законодавства агресивна війна Російської Федерації проти України розпочалася 20.02.2014 року. Так, у Заяві Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків», схваленій Постановою від 21.04.2015 року № 337-VIII, вказано, що збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення Збройними Силами Російської Федерації всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням Російської Федерації порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму ..., для блокування українських військових частин.

Друга фаза збройної агресії Російської Федерації проти України розпочалася у квітні 2014 року, коли контрольовані, керовані і фінансовані спецслужбами Російської Федерації озброєні бандитські формування проголосили створення «Донецької народної республіки» (07.04.2014 року) та «Луганської народної республіки» (27.04.2014 року).

Третя фаза збройної агресії Російської Федерації розпочалася 27 серпня 2014 року масовим вторгненням на територію Донецької та Луганської областей регулярних підрозділів Збройних Сил Російської Федерації, зокрема, військовослужбовців 9-ї окремої мотострілецької бригади, 76-ї

та 98-ї дивізії повітряно-десантних військ Збройних Сил Російської Федерації. Задіяння регулярних Збройних Сил Російської Федерації у збройній агресії проти України супроводжувалося поширенням серед населення України агітаційних листівок, в яких, зокрема, був такий заклик: «За жодних обставин не чиніть перепон пересуванню російських військ (техніка та особовий склад)».

Таким чином, усі дії, заклики, висловлювання та заперечення, згадані у статтях 111-1 та 111-2 КК України, стосовно окупованих територій України (Крим, окремі райони Донецької та Луганської областей – ОРДЛО) підпадають під дію цих статей, якщо ці дії, заклики, висловлювання та заперечення здійснені або продовжуються після 15.03.2022 року та 23.04.2022 року відповідно.

Крім кримінальної відповідальності, ВРУ, шляхом прийняття ЗУ № 2107-IX, запровадила обмеження на здійснення певних видів діяльності для осіб, які мають судимість за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України, що не погашена або не знята в установленому законом порядку. Відповідні зміни внесені у наступні законодавчі акти: Виборчий кодекс України, Закони України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про державну таємницю», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про політичні партії в Україні», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні орга-

нізації». Внесені зміни обмежують доступ таких осіб до участі у виборчому процесі, до доступу до військової служби та/або державної таємниці. Засудження уповноважених осіб певних юридичних осіб за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України, може бути підставою для припинення діяльності цих юридичних осіб, зокрема: громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, політичних партій, профспілок та/або їх об'єднань, громадських об'єднань, благодійних організацій, релігійних організацій [8].

Разом із тим слід зазначити, що хоча законодавство про колабораціонізм спрямоване на захист держави і суспільства, відповідні кримінальні процеси повинні враховувати і особисті особливості потенційного обвинуваченого. Так, у статті [1], з урахуванням міжнародного досвіду притягнення до відповідальності за колабораціонізм, зазначається, що варто чітко розділяти вимушену співпрацю (коли людина з міркувань фізичного виживання змушена встановлювати стосунки з ворогом) та свідому, добровільну. При цьому, підлягає обов'язковому врахуванню форма вини та можливі дії осіб у стані крайньої необхідності, тобто може бути встановлена наявність відповідної обставини, що виключає чи пом'якшує відповідальність за злочинне діяння (при вирішенні цього питання варто брати до уваги вік та стан здоров'я особи, роль, яку особа виконувала у структурах незаконно створених органів влади, наявність родичів, які потребують піклування та інші обставини). Натомість поведінка громадян,

які свідомо беруть участь в публічному секторі, не може оцінюватись за правилами крайньої необхідності, оскільки це умисна діяльність з метою зашкодити національній безпеці України [1, с. 242].

Висновки. Досліджені проблеми відповідальності в сучасній Україні за колабораційну діяльність. Встановлено, що така відповідальність запроваджена законами України від 03.03.2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» та від 14.04.2022 року № 2198 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність...». Встановлено, що закони запровадили у Кримінальний кодекс України 8 видів колабораційної діяльності. Наголошується на особливій суспільній небезпеці діяльності в публічній сфері, оскільки це умисна діяльність, вчинювана з метою зашкодити національній безпеці України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ¹:

1. Головкін О.В., Сказко І.Р. Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. Держава і право. Серія : Юридичні науки. 2017. Вип. 78. С. 235-247.

2. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. 2020. № 12. С. 116-128.

3. Штефан В.Л. Колабораціонізм у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.

Інтелігенція і влада. Серія : Історія. 2010. Вип. 19. С. 152-164.

4. Польова З. Порівняння методологічних підходів до осмислення проблем колабораціонізму та опору. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2014. Вип. 24. С. 247-254.

5. Суховерська І. Проблеми трактування колабораціонізму в роки Другої світової війни у сучасній російській історіографії. Східноєвропейський історичний вісник. 2018. Вип. 6. С. 147-155.

6. Друзенко Г. Граждани? Предатели? Коллаборанты... Зеркало недели. 05.03.2021. – URL: <https://zn.ua/internal/hrazhdane-predатели-kollaboranty.html>

7. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання. 2022. № 3. С. 198-204.

8. Белкін Л. Закони України про відповідальність за колабораційну діяльність. Руський Єврей – Українська газета. 23.03.2022. – URL: <http://rusjev.net/2022/03/23/zakoni-ukra%20d1%20ni-providovalnist-za-kolaboracijnu-diyalnist/>

9. Министр обороны Украины обратился к жителям оккупированного Донбасса. ОстроВ. 22.03.2022. – URL: <https://www.ostro.org/general/world/news/630726/>

10. Кречетова Д. У Мін'юсті уточнили, кого з педагогів в окупації каратимуть за колабораціонізм. Українська правда. Життя. 25.04.2022. – URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/25/248395/>

11. Романенко В. Херсон: оккупанты назначили своих «председателя ОГА» и «мэра». Українська правда. 26.04.2022. – URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/26/7342209/>

REFERENCES:

1. Holovkin, O.V., Skazko, I.R. (2017). Kolaboratsionizm v Ukraini: diskusiiini aspekty [Collaborationism in Ukraine:

¹ Дата звернення до електронних ресурсів – 29.04.2022

debatable aspects]. *Derzhava i pravo. Seriiia : Yurydychni nauky – State and law. Series: Legal Sciences*, 78, 235-247 [in Ukrainian].

2. Pysmenskyi, Ye. (2020). Kolaboratsionizm u suchasni Ukraini yak kryminalno-pravova problema [Collaborationism in modern Ukraine as a criminal law problem]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 12, 116-128 [in Ukrainian].

3. Shtefan, V.L. (2010). Kolaboratsionizm u roky Velykoi Vitchyznianoi viiny 1941-1945 rr. [Collaborationism during the Great Patriotic War of 1941-1945]. *Intelihentsiia i vlada. Seriiia : Istoriia – Intellectuals and power. Series: History*, 19, 152-164 [in Ukrainian].

4. Polova, Z. (2014). Porivniannia metodolohichnykh pidkhodiv do osmyslennia problem kolaboratsionizmu ta oporu [Comparison of methodological approaches to understanding the problems of collaborationism and resistance]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 24. S. 247-254 [in Ukrainian].

5. Sukhovska, I. (2018). Problemy traktuvannia kolaboratsionizmu v roky Druhoi svitovoi viiny u suchasni rosiiskii istoriohrafii [Problems of interpretation of collaborationism during the Second World War in modern n historiography]. *Skhidnoieuropeiskyi istorychnyi visnyk – Eastern European Historical Bulletin*, 6, 147-155 [in Ukrainian].

6. Druzenko, G. (2021). Grazhdane? Predateli? Kollaboranty... [Citizenship? Traitors? Collaborators...]. *Zerkalo nedeli – Mirror of the week*, Retrieved from <https://zn.ua/internal/hrazhdane-predateli-kollaboranty.html> [in Russian].

7. Kravchuk, O.O., Bondarenko, M.S. (2022). Kolaboratsiina diialnist: nauko-

praktychni komentar do novoi statti 111-1 KK [collaborative activities: scientific and practical commentary on the new article 111-1 of the Criminal Code]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. Elektronne naukove fakhove vydannia – Legal scientific electronic journal. Electronic scientific professional publication*, 3, 198-204 [in Ukrainian].

8. Bielkin, L. (2022). Zakony Ukrainy pro vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist [Laws of Ukraine on responsibility for collaborative activities]. *Ruskyi Yevrei – Ukrainska hazeta – Russian Jew – Ukrainian newspaper* Retrieved from <http://rusjev.net/2022/03/23/zakoni-ukra%d1%97ni-providpovidalnist-za-kolaboraczijnu-diyalnist/> [in Ukrainian].

9. Ministr oborony Ukrainyi obratilsya k zhitelyam okkupirovannogo Donbassa. OstroV. [The Minister of Defense of Ukraine addressed the residents of the occupied Donbass. ОстроВ]. www.ostro.org Retrieved from <https://www.ostro.org/general/world/news/630726/> [in Russian].

10. Krechetova, D. (2022). U Miniusti utochnyly, koho z pedahohiv v okupatsii karatymut za kolaboratsionizm [The Ministry of Justice clarified which of the teachers in the occupation will be punished for collaborationism]. *Ukrainska pravda. Zhyttia – Ukrainian Pravda. Life* Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/25/248395/> [in Ukrainian].

11. Romanenko, V. (2022). Herson: okkupanty naznachili svoih «predsedatelya OGA» i «mera» [Kherson: the occupiers appointed their «chairman of the YEAH» and «mayor»]. *Ukrayinska Pravda – Ukrainian Pravda* Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/26/7342209/> [in Russian].